

Даўжэй за век...

«Сотні тысяч воінаў рускай арміі, у тым ліку і беларусаў, самаахвярна абараняючы сваю Радзіму, сваю зямлю, загінулі ў баях той вайны, знайшоўшы вечны спакон у беларускай зямельцы. Шмат хто, застаўшыся ў жывых, пакінуў свой след у ваеннай гісторыі. У адных акупацый Першай сусветнай пад Сморгонню ваявалі будучыя Маршалы Савецкага Саюза: палкоўнік Барыс Шапашнікаў і 17-гадовы падносьчык патронаў Радзівон Маліноўскі, унтэр-афіцэр Сцяпан Красоўскі, які стаў затым маршалам авіяцыі, падпаручык Валянцін Катаеў, будучы знакаміты пісьменнік, афіцэры Антон Дзянікін і Аляксандр Кудцаў, якія пасля 1917 года сталі вядомымі генераламі і лідарамі Белага руху... Вельмі важна, што раней забытыя магільны вяртаюць нас да вытокаў памяці пра загінуўшых абаронцаў Айчыны. Важна, што робіцца гэта як на дзяржаўным узроўні, так і энтузіястамі, грамадскімі арганізацыямі, — піша ў прадмове да кнігі «Апошні прытулак салдата» намеснік Прэм'ер-міністра Рэспублікі Беларусь Анато́ль Тозік.

Да кнігі, якую ўжо адразу пасля выхаду ў свет можна лічыць унікальнай і разам з тым даволі прастай па сваёй дакументальнай і мастацка-публіцыстычнай канструкцыі. У рабоце над ёмістым томам «Апошні прытулак салдата» паядналіся чатыры захопленыя тэмай даследчыкі. Анато́ль Шаркоў, Вячаслаў Селяменюк, Юрый Бяствіцкі, Алена Харашэвіч стварылі адзіны аўтарскі калектыў, каб распавесці пра месца захаванняў аўстравенгерскіх, нямецкіх і расійскіх вайскоўцаў часоў Першай сусветнай вайны на тэрыторыі Беларусі, у Брэсцкай, Віцебскай і Мінскай абласцях — у тых раёнах, дзе якраз і праходзіла лінія руска-нямецкага фронту.

Анато́ль Шаркоў з картай воінскіх пахаванняў Першай сусветнай вайны.

Унікальнасць строга дакументальнага тэкставага і ілюстрацыйнага аповеду заключаецца ў тым, што цяпер у нашай краіне вядомыя адрасы захаванняў, яны даступныя кожнаму, хто захаце дакрануцца да памяці нашых продкаў. Адкрываем кнігу, напрыклад, на старонках пра Сморгонскі раён, — і адпраўляемся ў сапраўднае гісторыка-краязнаўчае падарожжа. У вёсцы Белая — помнік ахвярам Першай і Другой сусветных войнаў. Вядома, што тут было некалькі вайсковых могілак, але захаваліся толькі адны.

Баярск — два рускія захаванні. На мясцовасці добра праглядаюцца бугаркі ад некалькіх брацкіх магіл. Вайневічы — нямецкае захаванне. У цэнтры ўсталяваны каменны крыж у выглядзе стэлы з нямецкім арлом, які раскінуў крылы. Вайцеж — нямецкае захаванне, магільны праглядаюцца, захаваліся бетонныя надмагільныя крыжы з надпісамі. Калпея — захаванне рускае і нямецкае. Разварушана «чорнымі капальнікамі» (і такая з'ява, на вялікі жаль, уласцівая нашаму грамадству). Мясцовыя жыхары і краязнаўцы

са Сморгоні сабралі раскіданыя па лесе крыжы і склалі іх разам. Як вынік — своеасаблівы агульны помнік, складзены з крыжоў, якія некалі стаялі кожны на асобнай магіле. Надпісы сведчаць: тут знайшлі супакой рускія і нямецкія салдаты.

— Тэма стану захоўванняў загінуўшых у вогненным полімі вайны мне ўяўляецца асабліва значнай для выхавання грамадства ў цэлым, — дзеліцца развагамі адзін з аўтараў праекта, доктар гістарычных навук Анато́ль Шаркоў. — У Савецкім Саюзе Першая сусветная называлася «імперыялістычнай» і ўсе загінуўшыя ў гады гэтай вайны лічыліся проста ахвярамі ў параўнанні з гераізмам і ахвярамі Грамадзянскай і Вялікай Айчыннай войнаў. У 1920-я гады была ажыццёўлена буйная міжнародная акцыя па ўладкаванні і ўзнаўленні захаванняў Першай сусветнай... На могілках, у якіх бы дзяржава яны ні знаходзіліся, індывідуальныя крыжы замяняліся тыповымі надмагіллямі двух відаў — плоскімі гарызантальнымі плітамі ў выглядзе стылізаванага крыжа

сцяганка. У 2003-м Барыс Цітовіч сваімі рукамі зрабіў і ўсталяваў помнік-крыж на месцы былых могілак ля вёскі Рускае Сяло. Невыпадкова Заброддзе сёння выклікае асаблівую турыстычную цікаўнасць. Сюды ледзве не штодня едуць школьнікі, моладзь. Па святочных днях штораз збіраецца больш як тысяча чалавек. Не было б той работы, якой на працягу некалькіх дзесяцігоддзяў займаецца мастак і краязнаўца Барыс Цітовіч, мажліва, і сёння мала хто ведаў бы пра падзеі ў ваколіцах Заброддзе, зусім падлізу ад Вілейкі. Такая грамадская ініцыятыва дарагога каштуе!

Няма ніякіх сумненняў, што кніга «Апошні прытулак салдата» толькі пашырыць грамадскую ініцыятыву ў справе зберажэння гістарычнай, духоўнай памяці. У творчага праекта, які Выдавецкі дом «Звязда» пры падтрымцы Міністэрства інфармацыі Рэспублікі Беларусь аформіў кнігай, — вялікая будучыня. Ён нарадзіўся як добрая праваслаўная ініцыятыва. Невыпадкова аўтарам адной з прадмоў да кнігі з'яўляецца настаяцель Усіхсвяцкага прыхода горада Мінска працаіерэй Фёдар Поўны. Вялікая будучыня — яшчэ і таму, што работа па ўзнаўленні гістарычнай памяці з'яўляецца задачай на ўсе часы. «...толькі гістарычная памяць, — гаворыць Фёдар Поўны, — здольная працягвацца даўжэй за стагоддзе. Яна будзе нас трывожыць і пастаянна вяртаць да ўшанавання ахвяр Першай сусветнай вайны. Без перабольшвання, лінія фронту, якая праходзіла стагоддзе таму па Заходняй Беларусі — суцэльна брацкія могілкі. У іх — мільёны праваслаўных з крыжамі пад нацэльнымі кашулямі. Толькі вась парадокс гісторыі і часу: згінулі мільёны, а могілкі можна на пальцах пералічыць. І таму глыбіня трагедыі маштабнейшая, а боль яшчэ мацнейшы...»

Несумненна, у працы, распачатай А. Шарковым, В. Селяменюком, Ю. Бяствіцкім, А. Харашэвіч, будзе працяг. І, магчыма, не толькі ў выглядзе кнігі, даведнікаў, а найперш у той краязнаўчай, асветніцкай працы, якая зварухне грамадства ў стаўленні да ахвяр і герояў Першай сусветнай.

Кастусь ЛАДУЦЬКА

Последний приют солдата

альбо вертыкальнымі бетоннымі крыжамі.

Але гэтыя мерапрыемствы не закранулі тэрыторыю БССР, дзе падобныя работы зусім не праводзіліся. І толькі з канца 1980-х аднаўленне захаванняў Першай сусветнай пачалося па ўсёй Беларусі. Вялікая роля ў гэтым належыць энтузіястам, мясцовым краязнаўцам. Асаблівы прыклад такога старання — падзвіжніцтва Барыса Цітовіча. У Вілейскім раёне, у вёсцы Заброддзе, ён сваімі рукамі ўзнавіў шпітальныя могілкі рускіх салдат. Усталяваў помнік казаку расійскай арміі Данілу Шаўчэнку, які загінуў ад кулі нямецкага снайпера. Прывёў у парадак захаванне ў вёсцы Жар-

Гісторыя (вы)творчасці

У выдавецтве «Чатыры чвэрці» пабачыла свет кніга члена Саюза пісьменнікаў Беларусі Івана Ярашэвіча «Ад школы механізацыі сельскай гаспадаркі да ліцэя».

Не выключана, што факт яе выдання будзе заўважаны. Праўда, тыраж невялікі — 200 асобнікаў. Тэматычна кніга прывязана да адной мясцовасці і ўяўляе сабой аповед пра Смiлавіцкі сельсагаспадарчы прафесійны ліцэй. Выданне, прымеркаванае да 75-годдзя з дня нараджэння гэтай навучальнай установы, стане здабыткам бібліятэкі ў Смiлавічах і Чэрвені.

А між тым кніга, падрыхтаваная чэрвеньскім краязнаўцам Іванам Ярашэвічам, гісторыкам, захопленым жаданнем усё ведаць пра сваю родную старонку, — добрая нагода пагаварыць пра вартасці падобнай працы. Краязнаўства ў асноўным звязваюць з гісторыяй паселішчаў, прыгожага пісьменства ці ваеннымі падзеямі, жаданнем зазірнуць у мінулае археалагічных і геаграфічных аб'ектаў. Несумненна, ускосна гэта датычыцца і сістэмы адукацыі, гісторыі прадпрыемстваў. Але публікацыі, якія былі б прысвечаны вытворчай гісторыі, няшмат.

Іван Ярашэвіч па крупінах узнаўляе памяць пра першыя дзесяцігоддзі існавання Смiлавіцкага прафесійнага ліцэя. Раздзел «Пачатак шляху» адкрываецца старымі здымкамі, якія вяртаюць чытача ў 1938 год. Вядомае імя першага дырэктара — Уладзімір Налівайка. У сакавіку 1939-га дырэктарам Смiлавіцкай школы механізацыі сельскай гаспадаркі стаў Пётр Іваню. Іван Ярашэвіч называе і прозвішчы першых выкладчыкаў. Збіраючы факты з гісторыі навучальнай установы, аўтар не шкадаваў часу для работы ў архівах. Згадваюцца, у

прыватнасці, пасяджэнні бюро Мінскага абкама КП(б)Б, бюро Рудзенскага райкама КП(б)Б.

Раней Смiлавічы ўваходзілі ў Рудзенскі раён. Адзін з першых выпускнікоў школы — Герой Савецкага Саюза Вітольд Гінтаўт. На рахунку адважнага танкіста — 17 знішчаных танкаў. Яго імем названа вуліца ў Мінску. Са шматлікімі ўзнагародамі вярнуўся з вайны інструктар Сцяпан Дыба. Віктар Багамолаў абараняў Ленінград, сустрэў Перамогу ў Чэхаславакіі. Двума ордэнамі Славы быў узнагароджаны зампаліт вучылішча Валянцін Рухлоў.

Сярод выпускнікоў вучылішча — воін-афганец Яўген Мядзведзеў. З вайны не вярнуўся, яго імем названа вуліца ў Смiлавічах. Выпрабаванне Афганістанам прайшоў і Васіль Піліпенка, цяпер — настаяцель храма ў Жлобіне. У розныя гады ў Смiлавіцкім ліцэі вучыліся спецыялісты з Афганістана. Выкладчыкі вучылішча, ліцэя працавалі ў Кітаі, Анголе, Афганістане, Манголіі, Лівіі.

Кніга пра Смiлавіцкі ліцэй — добры падарунак усім, хто цікавіцца чэрвеньскім краязнаўствам, хто звязаны лёсам са Смiлавічамі і Чэрвенем.

Праца І. Ярашэвіча паказвае публіцыстычна-краязнаўчыя намаганні пісьменніцкай грамады ў даследаванні гісторыі навучальнай установы, прадпрыемстваў прамысловасці і сельскай гаспадаркі. І ў краязнаўстве, і ў публіцыстыцы варты ўспомніць тых, хто самаахвярна, напружана працуе ў галінах народнай гаспадаркі. Мы мала ведаем пра герояў, якіх краіна ўслаўляе падчас «Дажынак». Іх плён павінен быць не толькі прадметам увагі газетных артыкулаў. Вытворчая гісторыя, калі ёю заняцца ўсур'ёз, — цікавы для пісьменніка, краязнаўцы заняткаў. Іван Ярашэвіч паказаў у гэтым кірунку добры прыклад.

Сяргей ШЫЧКО

Убачыць прыроду па-новаму

З самага маленства мы чуем, што чалавек — частка прыроды. Аднак ці ўплывае гэты факт на паводзіны людзей? Адносіны чалавецтва і прыроды зусім не падобныя на стасункі паміж маці і дзіцем. Як спыніць знішчэнне нашай стваральніцы? Адказ відавочны: выхоўваць людзей, якія не будуць займацца самазнішчэннем.

Кніга Ніны Мацэвіла «Апошняя навальніца: нявядомыя апавяданні пра прыроду і жывёл» — прыклад таго, як трэба адчуваць навакольны свет — цэлы свет, напоўнены розумам і прыгажосцю. Расповіды пра жывёл і прыроду прасякнуты светлымі пачуццямі, якія імгненна перадаюцца чытачам. Форма падачы матэрыялу непасрэдная і лёгкая, дазваляе нібы пабачыць усё на ўласныя вочы, прымушае суперажываць маленькім героям.

Невялікі зборнік прыйдзеца даспадобы як дзецям, так і дарослым. На прыкладзе з асабістага жыцця аўтар распавядае нам пра незвычайнасць і багацце прыроды, яе непаўторнасць, каштоўнасць кожнай жывёлы, насякомага, дрэва, зёлкі. Пісьменніца імкнецца выхаваць у дзецях павагу да навакольнага свету, жаданне зберагчы, спазнаць яго. Кнігу прыема на гартац і трымаць у руках, памеры дазваляюць насіць яе з сабой і чытаць дзе заўгодна, а малюнкi цудоўна аздабляюць змест кожнага з апавяданняў.

Настасся ЖЫЛКО